

Kontrarevolutionens fader – Edmund Burke og revolutionens umulighed

Den franske revolution er alle moderne revolutioners moder. Men den er også alle moderne kontrarevolutioners. Den franske revolution med dens udartning til et terrorregime er blevet 'beviset' på den terroristiske eller totalitære implikation af enhver revolutionær og utopisk aktivitet. Den er blevet standardreferencen for, hvorfor revolutioner ikke kan lykkes med deres påståede ærinde – befolkningens eller endda menneskehedens befrielse – men derimod med nødvendighed slår om i sin modsætning – befolkningens eller menneskehedens slaveri.

Af Mikkel Thorup

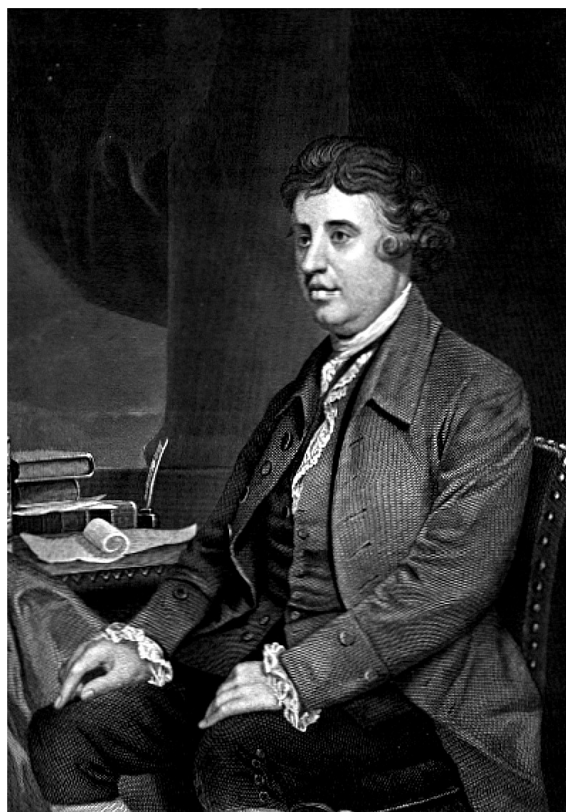
Den vigtigste stemme i denne fortolkning af den franske revolution er uden tvivl den irsk-fødte og senere engelske politiker og skribent Edmund Burke (1729-1797), der fra umiddelbart efter den franske revolution i 1789 og frem til sin død i 1797 skrev en række stærkt kritiske tekster om det franske eksperiment i revolutionær politik. Teksternes anledning var konkret polemisk og rettet imod det britiske publikum, der blev advaret imod at gentage fejltagelsen på britisk jord samt imod de politikere, der ikke i fornødent omfang stod op imod franskmændene på den internationale scene. Men effekten af teksterne var et batteri af kontrarevolutionære argumenter, der er blevet gentaget siden.

I det følgende vil jeg koncentrere mig om Burkes udlægning og kritik af den franske revolution, hvilket trækker på uddrag af et større manuskript om modoplysningen, der vil blive offentliggjort senere på Århus universitetsforlag under titlen *Fornuftens perversion – modoplysning og 200 års krig imod fornuftens herredømme*. Det er derfor et begrænset udsnit af Burkes tanker og politikker, der undersøges. Formålet med artiklen er at præsentere ophavet til en række vigtige argumenter imod såvel oplysningen som den revolutionære tradition, herunder ikke mindst påstanden om, at selv om oplysningsfilosofien forandrer og ødelægger alt, så forbliver alt det samme, nemlig begrænset, lokalt, konkret og kristent. Frigørelse kan derfor ikke føre til frihed, da virkeligheden i sin konkrethed stritter imod. Resultatet er forvrængning af det sociale og det menneskelige, menneskets omdannelse af sig selv og sine resultater til noget monstrøst, en frihedens udarten sig til trældom og terror, fornuftens omvendning til ufornuft og oplysningens kollaps i mørke.

Denne artikel vil analysere Burkes revolutionskritik ud fra hans egen dikotomisering imellem det naturlige og det unaturlige, det kontinuære og det revolutionære, det sande og det falske, religion og ateisme, frihed og despoti. Den grundlæggende model, vi finder hos Burke, hævder, at alt har sin naturlige orden, og at ethvert forsøg på at bryde med denne orden uvægerligt vil føre til anarki og despoti.

Oprøret mod gud

I *Reflections on the Revolution in France* fra 1790 skriver Edmund Burke, at den franske revolution "er det mest bemærkelsesværdige, der hidtil er sket i verden" (1790: 92). Den adskiller sig fra andre oprør og krige ved at have frembragt "en ny form for regering", hvilket har skabt "en virkelig krise i europæisk politik". Det er en "revolution af doktriner og teoretisk dogmatik" (1791a: 236, 237), og Burkes skrifter i perioden efter 1789 handler om afvisningen og nedkæmpelsen af disse nye doktriner. Der er sket et brud, der er indtrådt et fremmedelement, men Burke anser ikke bruddet for endeligt eller fremmedelementet for permanent, hvorfor han mobiliserer sine betydelige intellektuelle og retoriske evner i en åndelig krig imod dem, der ifølge ham har startet en krig imod Europas eksisterende og forholdsvis stabile orden.

Kontrarevolutionens fader: Edmund Burke

Den krig imod Frankrig, som han er stærk fortaler for, er netop ikke en klassisk mellemstatslig krig om territorier eller ære, men derimod en ideernes krig. "Det er en religiøs krig" (1793: 280), men ulig tidligere religionskrige er det denne gang ikke sekt imod sekt, men en krig, som modstanderne allerede fører imod alle religioner og alle sekter. En krig imod religion som sådan. Det er fra franskmændenes side "en krig imod menneskeheden", idet vi ikke er vidne til "en revolution i regeringen. Det er ikke et partis sejr over et andet parti. Det er en destruktion og nedbrydning af hele samfundet" (1796a: 318).

Fra Englands side er det en krig imod kongemord: "Det er ikke en krig for Ludvig d. 18 eller endda for Frankrigs ejendom, dyd og troskab. Det er en krig for Georg d. 3, for Francis d. 2 og for værdigheden, ejendommen, æren, dyden og religionen i England, Tyskland og alle andre nationer" (1796a: 319), altså for det gamle monarkiske regime. England er "ikke i krig med [det revolutionære Frankrig] opførsel men med dets eksistens; overbevist om at dets eksistens og dets fjendtlighed er det samme" (1796b: 177).

Burke frygter, at hans landsmænd og resten af Europa ikke har forstået den nye form for krig, der er tale om. Det har til gengæld jakobinerne. De har forstået, at det er en europæisk borgerkrig: "Det er en krig imellem forkæmperne for Europas gamle borgerlige, moralske og politiske orden imod en sekt af fanatiske og ambitiøse ateister, der ønsker at forandre dem alle [Europas stater]" (1797: 179). Det er altså en europæisk borgerkrig mellem det gamle regime og de revolutionære, og når England hjælper sin gamle ærkefjende, Frankrig, så er det for at genoprette den *naturlige orden*: konge, kirke og aristokrati, i Frankrig såvel som i Europa: "Den store målsætning om at genoprette monarkiet, som vi har gjort til *hovedmålet for krigen*, er at hjælpe Frankrigs værdighed [konge], religion [kirke] og ejendom [aristokrati] med at genvinde midlerne til deres naturlige indflydelse." (1793: 272). Det er en krig "for at forhindre, at alle kroner rives fra de hoveder, hvor de burde sidde", for at "hindre morderne af Ludvig d. 16 fra at påtvinge andre deres irreligion", for at "hindre "et system, der gør livet uden værdighed og døden uden håb". Det er en krig for at "bevare national uafhængighed, ejendomsret, frihed, liv og ære fra sikker universel ødelæggelse" (1796a: 312, 313), hvilket for Burke betyder, at England "er i krig med et system, der i sin essens er fjendtlig overfor alle andre stater [...] Vi er i krig mod en *bevæbnet doktrin*" (1796a: 295).

Revolution imod alt det gamle

Den franske revolution adskiller sig fra alle andre oprør og begivenheder ved hævdelser af et helt nyt legitimitetsprincip: det demokratiske (i betydningen det egalitære frem for det parlamentariske) og derfor også ved at have en ganske anden kvalitet end tidligere revolutioner og krige, der handlede om at flytte lidt om på magten. Her handler det om en helt ny form for magt:

"Alt, vi hører fra dem er nyt, og, for at bruge en af deres egne fraser, *revolutionært*. Alt kræver en total revolution i alle principper for fornuft, klogskab og moral." (1797: 383-4). Det er imod denne revolutionære energi og dens åndelige ophav i oplysningstiden, at Burke intervenserer med sine skrifter. I et brev fra 29. januar 1795 skriver Burke:

What is Jacobinism? It is an attempt (hitherto but too successful) to eradicate prejudice out of the minds of men, for the purpose of putting all power and authority into the hands of the persons capable of occasionally enlightening the minds of the people. For this purpose the Jacobins have resolved to destroy the whole frame and fabric of the old Societies of the world, and to regenerate them after their fashion. To obtain an army for this purpose, they every where engage the poor by holding out to them as a bribe, the spoils of the Rich [...] As the grand prejudice, and that which holds all the other prejudices together, the first, last, and middle Object of their hostility, is religion. (citeret fra Bryld, 1985: 398)

Ved siden af det forhold, at Burke her klart indikerer, at troen på et opgør med fordomme involverer egne fordomme, hvilket for ham at se må være et indlysende argument for, at naturen sætter sig igennem, selv hos dem, der fornægter den, så er det afgørende ved dette udsagn, at Burke bestemmer konflikten som basalt set religiøs. Eller rettere: virkeligheden er religiøs, mens oplysningen er ateistisk og dermed i et opgør med virkeligheden som sådan.

De franske revolutionære er "ateistiske og morderiske barbarer", der har lært deres religionshad fra oplysningens ateisme – der var selvfølgelig nogle, men de fleste var religiøse i en eller anden forstand, om ikke andet så fordi, de mente – som fx Voltaire, der afskyede ateisme – at religion var nødvendigt for den sociale fred – men han konkluderede, at deres egentlige bevæggrund var et had til gud og kirke: "De, der ikke elsker religion, hader det. Oprørerne imod gud absolut hader skaberen af deres eksistens. De hader ham." (1796b: 192). Oplysningsfilosofferne "rev præsteskabets omdømme i stykker med deres rasende deklamationer og skældsord", hvorefter revolutionens politikere "sønderrev deres kroppe i massakrer" (1796b: 193).

Burke medgiver, at der altid har været ateister, men opildnet af oplysningen er de blevet "aktive, beregnende, turbulente og oprørske. De er svorne fjender af konger, adel og præsteskab." (1791a: 247). De franske revolutionære "udførte i grusomhed, hvad de havde planlagt i bedrag" (1791b: 612). Eller rettere, hvad oplysningsfilosofferne havde planlagt i bedrag og skjul. Oplysningsfilosofferne var revolutionens åndelige bagmænd, og det var dem, der gjorde denne revolution anderledes end alle andre hidtidige. Revolutionspolitikkerne var kun marginalt værre end sådanne generelt, men dog afhængige af oplysningsfilosofferne som sikrede, at resultatet blev katastrofalt, idet det fik en anti-religiøs kerne:

How many could have thought, that the most complete and formidable Revolution in a great empire should be made by men of letters, not as subordinate instruments and trumpeters of sedition, but as the chief contrivers and managers, and in a short time as the open administrators and sovereign Rulers? Who could have imagined that Atheism could produce one of the most violently operative principles of fanaticism? (1793: 286)

Burke er en af dem, der formulerer den senere så udbredte kontinuitetstese, der ser en ubrudt linje fra oplysningsfilosofien til den franske revolution, og hans kritik bliver derfor del af en konservativ anklage mod politisk aktivisme for med (næsten automatisk) nødvendighed at udarte sig til vold. For Burke kan politik informeret af oplysningsprojektet kun forstås som magtbegær og ondskab, idet der på religionens tomme plads kun kan stå menneskets mørkeste lyster og laster.

Burke observerer den generelle lighedstendens, som han betragter som en nivelleringsforordning, dvs. et krav om den totale homogenitet og et opgør med enhver forskellighed mellem mennesker. Det er ifølge Burke revolutionens ambition at "ødelægge *al* autoritet, at nivellere *al* rang, alle ordner og alle forskelle i staten og helt igennem ødelægge ejendomsretten" (1791c: 637). Dette er den klassiske måde at kritisere kravet om lighed på, som vi kender mindst fra Platon og frem: at lighed er et krav om *absolut ensartethed*. Burke tematiserer dette spørgsmål i et klart aristokratisk privilegieperspektiv, når han siger:

But the age of chivalry is gone. That of sophisters, oeconomists, and calculators, has succeeded; and the glory of Europe is extinguished for ever. Never, never more, shall we behold that generous loyalty to rank and sex, that proud submission, that dignified obedience, that subordination of the heart, which kept alive, even in servitude itself, the spirit of an exalted freedom. (1790: 170)

Sofisterne, økonomerne og kalkulatorerne betegner de nye fremvoksende samfundslag af det vi kan kalde småborgere og dem, som Burke anser for deres åndelige ophav, oplysningsfilosofferne. Det er de nye abstrakte tænkere og interessebestemte aktører, der opstiller nyttekalkuler baseret på egeninteresse og på abstrakt formulerede principper. Oplysningsfilosofien består af den "metafysiske abstraktions nøgenhed og ensomhed" (1790: 90). Det er en abstrakt fornuft, der kun orienterer sig efter sin egen fornuftighed snarere end efter naturens, historiens og institutionernes faktiskhed.

Burkes værk er derfor også fyldt med angreb på 'metafysikere', 'abstrakt spekulation' og deslige, der for ham udtrykker en fornuft uden binding til virkeligheden, til det konkret givne der for ham har en tvingende og forpligtende karakter: "Jeg har ingen høj mening om den del af menneskeheden, der er hjemfalden til sublim abstraktion og metafysik, og som med *koldt blod* kan underlægge *nutiden*, og dem vi *dagligt ser og samtaler med*, til *umiddelbare* ulykker, for at opnå *fremtidige* og

usikre gevinster for personer, der *kun eksisterer som en idé*." (Burke citeret fra Freeman, 1980: 50). Når oplysningsfilosofien problematiserer det konkret givne til fordel for det abstrakt ønskelige, da stiller de sig i modsætning til naturen, og deres mål kan da kun forsøges nået gennem vold og projektmageri, hvilket netop er, hvordan han betragter den franske revolution, "en blind og rasende fornyelsestrang" (1795: 659). Nu står alt åben for forandring. Hellige principper tjener kun som mål for spot og forandring. Det urørlige forulempes og det selvfølgelige problematiseres. Oplysningsfilosofien udtrykker i tanke, hvad den franske revolution gjorde i handling: væk med alt det gamle:

But now all is to be changed. All the pleasing illusions, which made power gentle, and obedience liberal, which harmonized the different shades of life, and which, by a bland assimilation, incorporated into politics the sentiments which beatify and soften private society, are to be dissolved by this new conquering empire of light and reason. All the decent drapery of life is to be rudely torn off. All the super-added ideas, furnished from the wardrobe of a moral imagination, which the heart owns, and the understanding ratifies, as necessary to cover the defects of our naked shivering nature, and to raise it to dignity in our own estimation, are to be exploded as a ridiculous, absurd, and antiquated fashion. (1790: 171)

Illusioner og slør lægger en tynd forskønnelse over livets hårdhed og forlener den med lidt større ynde, men oplysningen ønsker ifølge Burke at rive disse slør bort og afsløre livet og mennesket i al deres nøgenhed. Oplysningens lys-metaforik bliver her til et lys på det, vi helst ikke ville have set, det der gør os flove overfor hinanden. Slørets illusion overfor den nøgne fornuft.

Kongemord som logisk konsekvens

Denne revolutionære lighedsmani anerkender ingen af de gamle forskelskriterier, og Burke fremlægger, hvad han betragter som dens selvfølgelige konsekvens: kongemord som simpel forbrydelse og reduktionen af alt kvalitativt til rent ukvalificeret materialitet.

On this scheme of things, a king is but a man; a queen is but a woman; a woman is but an animal; and an animal not of the highest order. All homage paid to the sex in general as such, and without distinct views, is to be regarded as romance and folly. Regicide, and parricide, and sacrilege, are but fictions of superstitions, corrupting jurisprudence by destroying its simplicity. The murder of a king, or a queen, or a bishop, or a father, are only common homicide; and if the people are by any chance, or in any way gainers by it, a sort of homicide much the most pardonable, and into which we ought not to make too severe a scrutiny. (1790: 171)

Oplysningsfilosofiens konsekvens er, at en dronning kun er en kvinde, et kongemord kun et mord, og et mord lader sig undskylde, hvis det tjener vores interesser. Og han kan ikke lade være med at gentage en klassisk antidemokratisk påstand (se fx Platons *Staten*, bog 8, §562e-563b), nemlig at selv forskellen mellem menneske (eller rettere: kvinde) og dyr forsvinder. Lighed er total forskelsløshed. Det, Burke beskriver, er, hvad han

anser som de korrupperende konsekvenser af, at de samme principper og vurderingskriterier skal gælde for alle uden forskel.

”Fransk frihed”, er for Burke ”intet andet end frie tøjler til syndighed og forvirring” (1791c: 633). Heroverfor står den ægte frihed, der er en ”mandlig, moralsk, reguleret frihed” (1790: 89), altså en selvbegrænsende frihed af aristokratisk-dannet karakter. Burke kan ikke forstå udstrækningen af frihed til flere grupper og flere områder som andet end tøjlesløshed. Fransk frihed er en imperialistisk frihed, der vil underlægge sig alt og alle, og som ikke anerkender nogen begrænsninger. Det er en ”ensom, uforbundet, individuel og selvisk frihed” (1789: 505), der kun har sine egne interesser for øje. Derfor siger Burke, at ”begæret efter og skabelsen af en tyrannisk dominans lurer i kravet om en ekstravagant frihed” (1791c: 642).

Henrettelsen af kong Ludvig den Sekstende

Fransk frihed er en absolut frihed, hvis meningsløshed ifølge Burke kun kan udfyldes af dominans og undertrykkelse, af ”ens egne blinde og brutale passioners despoti” (1789: 505). Overladt til sig selv vil frihed føre til ufrihed, ganske som demokrati fører til despoti og lighed til anarki. *Overskridelsen af naturlige grænser medfører udartninger og excesser af religiøs, moralsk og politisk art.* Det er hovedessensen af Burkes politiske filosofi, og derfor er hans skrifter også fyldt med referencer til oplysningens og revolutionens monstrøsitet, idet monsteret bliver billede på fejlslagen natur (Neocleous, 2004).

Monsteret i form af ateisme, seksuel løssluppenhed, demokratisk anarkisme, angreb på ejendomsret og privilegier er den naturlige følge af unaturlighed. Revolutionens ”ånd ligger dybt i korruptionen af vores fælles natur” (1796b: 177). Det gør revolutionens udarten sig til et terrorregime til det afgørende bevis for modoplysningen dengang og til i dag på, at frigørelse fører fra ”det vildeste anarki til det hårdeste despoti” (1796a: 289)

Konklusion som aktualisering

Burkes religiøst informerede revolutionskritik, har helt åbenbart bibeholdt sin styrke på trods af dens sekularisering. Tesen om revolutionens omslag i terror, der har været en væsentlig årsag til den stående anklage imod politisk aktivisme og utopisk eller radikal tænkning for at bære undertrykkelsen i sig, har overlevet at blive løftet fra en religiøs optik, hvor revolution er et oprør imod gud til en sekulær optik, hvor revolution er et oprør imod tingenes sande tilstand. Som diskuteret i det ovenstående, så vandt det kontrarevolutionære argument plausibilitet og styrke ved at hævde, at de kontrarevolutionære kunne hævde at have forudsagt både den franske revolution og det efterfølgende terrorregime. Dens påstand om, at ethvert frigørelsesprojekt fører til øget ufrihed, blev tilsyneladende bevist, om end påstanden selvsagt kræver den tvivlsomme entydige sammenkobling mellem oplysningsfilosofien, den franske revolution og terrorregimet som udtryk for ét og samme fænomen.

I sin *The Rhetoric of Reaction* har Albert O. Hirschman kaldt denne påstand for ’perverteringstesen’: ”[E]nhver bevidst handling for at forbedre et træk ved den politiske, sociale eller økonomiske orden vil kun tjene til at forværre den situation, man ønsker at forbedre”. Anderledes formuleret: ”Forsøget på at skubbe samfundet i en bestemt retning vil resultere i, at det ganske rigtigt bevæger sig, men i den modsatte retning” (Hirschman, 1991: 7 & 11). Perverteringstesen låner plausibilitet fra det vigtige samfundsfilosofiske begreb om utilsigtede konsekvenser, som bl.a. Adam Smith var med til at formulere en positiv version af i tesen om de utilsigtede men velstandsfremmende konsekvenser af individuel forfølgelse af egeninteressen (den usynlige hånd).

Hvor liberalismen fokuserer på de positive, utilsigtede konsekvenser, fokuserer konservatismen på de negative (Muller 1997: 15-16). Perverteringstesen hævder dog noget langt mere radikalt, nemlig at ikke nok med at forandring og handling med nødvendighed vil medføre utilsigtede konsekvenser; konsekvenserne vil også være de præcist modsatte af intentionen. Det gøres til en naturlov, at frigørelse ikke kan føre til frihed men med jernhård nødvendighed vil føre til trældom. Begrebet om utilsigtede konsekvenser er en vigtig påmindelse om det sociale uforudsigelighed og åbenhed, men perverteringstesen lukker det sociale univers igen ved at gøre det forudsigeligt perverst.

Hirschman identificerer yderligere to reaktionære argumentationstyper: ’nytteløshedstesen’ [futility thesis]: ”[F]orsøget på forandring mislykkes, idet den påståede forandring på en eller anden måde er, var eller vil være overfladisk, en facade, kosmetisk, og dermed illusorisk, idet samfundets ’dybe’ strukturer forbliver helt igennem uberørte”; samt ’faretesen’ [jeopardy thesis]: ”[D]en foreslåede forandring, der måske er ønskværdig i sig selv, indebærer uacceptable omkostninger eller konsekvenser af den ene eller anden art” (Hirschman,

1991: 43 & 81). Det er dog perverteringstesen – som får sin slagkraftige formulering under og med reference til den franske revolution – der bliver den mest indflydelsesrige figur i argumentet imod social forandring og utopiske fordringer.

Det væsentligste af dette er, at der hævdes *absolutte* grænser for forandring, og at overskridelse af disse fører til udartninger og perversjoner af forskellig art lige fra terror og totalitarisme til autoritetsfald og uopdragenhed. Det er dog væsentligt at bemærke, at denne påstand i vid udstrækning er blevet sekulariseret, således at der kun er ringe plads for nutidige formuleringer om, at terrorregimet var guds straf for revolutionen. De forekommer, som fx den amerikanske kristne fundamentalist Jerry Falwell, der om årsagerne til terrorangrebet på USA den 11. september 2001 sagde:

The ACLU's got to take a lot of blame for this. [...] And I know that I'll hear from them for this. But, throwing God out successfully with the help of the federal court system, throwing God out of the public square, out of the schools. The abortionists have got to bear some burden for this because God will not be mocked. And when we destroy 40 million little innocent babies, we make God mad. I really believe that the pagans, and the abortionists, and the feminists, and the gays and the lesbians who are actively trying to make that an alternative lifestyle, the ACLU, People For the American Way – all of them who have tried to secularize America – I point the finger in their face and say: You helped this [9/11] happen. (citeret fra <http://atheism.about.com/b/a/258114.htm>)

Sådanne påstande hører til sjældenhederne. I stedet får vi en sekulariseret udgave, der fokuserer på menneskets erkendelses- og styringsmæssige begrænsninger som forklaring på, hvorfor en samtid, der vil gøre det så godt, netop derfor har det så skidt; som fx når Erik Meier Carlsen skriver: "[D]et er en fantastisk selvovurdering, at vi selv kan bringe orden her i verden en gang for alle. Det er fuldstændig grotesk. Det er en total overvurdering af potentialet i den menneskelige rationalitet" (citeret fra Nielsen, 2007: 236).

Én af de væsentlige idéer i modoplysningen er, at religion er en uudryddelig del af menneskelivet. Vi har derfor valget mellem en 'ægte' religion, der sætter Gud øverst som det uangribelige og evige eller en 'uægte' og 'perverteret' religion, der sætter mennesket øverst, hvad enten denne religion så har racen, klassen, det abstrakte menneske i menneskerettighederne eller noget andet som Gud: "Når mennesket holder op med at dyrke Gud, dyrker det i stedet noget andet som Gud" (Bjergager, 2006: 68). Religion vil der være. Kun formen er til debat. Det betyder, at hvis religionen i dens 'ægte' form benægtes, da indsætter mennesker en anden figur på Guds plads: det selv.

Denne argumentation ser vi et nutidigt og typisk eksempel på hos John Gray, der beskriver moderne humanisme som netop en sådan menneskets tronraneri,

der slår om i en pervers afgudsdyrkelse af mennesket selv:

Liberal humanisme er åbenlyst selv en religion – en dårlig kopi af den kristne tro, mere irrationel end originalen og i nyere tid også farligere. Hvis det ikke ses sådan, da er det fordi religion er blevet undertrykt ud af bevidstheden på samme måde som seksualiteten blev det i Victoria-tiden. Nu som dengang er resultatet ikke at behovet forsvinder men at det *vender tilbage i bizarre og perverterede former*. (Gray, 2004: 41, mine kursiveringer)

Fornuftsdyrkelsen og fantasteriet fremstilles ofte med religiøse begreber. Det er en 'tro' om 'himlen på jorden'; dets fortalere er 'missionærer' med et 'humanitært evangelium', der ønsker at 'frelse' menneskeheden; det er en 'sekulær religion' med en 'Guddommeliggørelse af menneskeheden' etc. Modoplysning og modernitetskritik er fyldt med disse udsagn om oplysningsfilosofien som en pervers form for religionserstatning, der bibeholder alle religionens fanatiske og intolerante sider, men ingen af dens menneskekærlige. Denne form for argumentation tjener selvsagt til at miskreditere hele det, der anses for oplysningens moderniseringsprojekt, særligt adskillelsen af religion og politik, der 'afsløres' som falsk, da religionen bare er blevet politiseret. Bag ved ligger påstanden om, at virkeligheden er religiøs, og at forsøg på at gøre (dele af) den anderledes, mindre religiøs eller endda ikke-religiøs slår om i perverterede religiøse former. Modoplysning er i sidste instans påstanden om religionens evige og nødvendige genkomst, enten som sand tro eller som perversion.

Den Franske Revolution er et gigantisk eksperiment i menneskelig ingeniørkunst. Men et eksperiment, der er dømt til at fejle. Den vigtigste kontrarevolutionære påstand er, at *frigørelse ikke kan føre til frihed*. Det antiautoritære oprør bærer med nødvendighed undertrykkelsen i sig. Det vigtigste billede på og argument for det er som sagt Den Franske Revolutions udarten sig til et terrorregime. Argumentet bliver dog generaliseret til, at det antiautoritære oprør slår over i en særlig fanatisk form for formynderisme, der ikke anerkender nogen grænser for sin destruktions- og skabertrang, og som har alt fra terrorregime til sædernes forfald som direkte resultat. Hovedelementet i denne påstand er, at den ubundne fornuft er ekspansiv og magtbegærlig, hvorfor den vil stræbe mod at bemægtige sig alt og alle, forme dem i sit billede og knuse alle, der ikke vil underlægge sig.

Mikkel Thorup, ph.d., adjunkt ved Institut for Filosofi og Idehistorie ved Aarhus Universitet

Litteratur

Bjergager, E. (2006): *Gud bevare Danmark. Et opgør med sekularismen*. Kbh.: Gyldendal.

Bryld, C. (1985): "Ny-konservatismens gamle fader". *Politica* 17/3: 398-422.

Burke, E. (1789/2006): "A Letter to M. Depont". In: Stanlis, P.J. (red.) *Edmund Burke: Selected Writings and Speeches*. London: Transaction: 503-510.

Burke, E. (1790/1968): *Reflections on the Revolution in France*. red. af Conor Cruise O'Brien, London: Penguin.

Burke, E. (1791a/1999): "Thoughts on French Affairs". In: Fidler, D.P. & Welsh, J.M. (red.) *Empire and Community. Edmund Burke's Writings and Speeches on International Relations*. Oxford: Westview Press: 236-253.

Burke, E. (1791b/2006): "A Letter to a Member of the National Assembly, in Answer to Some Objections to His Book on French Affairs". In: Stanlis, P.J. (red.) *Edmund Burke: Selected Writings and Speeches*. London: Transaction: 609-622.

Burke, E. (1791c/2006): "An Appeal from the New to the Old Whigs, in Consequence of Some Late Discussions in Parliament Relative to the Reflection on the French Revolution". In: Stanlis, P.J. (red.) *Edmund Burke: Selected Writings and Speeches*. London: Transaction: 623-657.

Burke, E. (1793/1999): "Remarks on the Policy of the Allies". In: Fidler, D.P. & Welsh, J.M. (red.) *Empire and Community. Edmund Burke's Writings and Speeches on International Relations*. Oxford: Westview Press: 263-286.

Burke, E. (1795/2006): "A Letter to William Elliot, Esq., Occasioned by the Account Given in a Newspaper of the Speech Made in the House of Lords by the **** of ***** in the Debate concerning Lord Fitzwilliam". In: Stanlis, P.J. (red.) *Edmund Burke: Selected Writings and Speeches*. London: Transaction: 658-661.

Burke, E. (1796a/1999): "First Letter on a Regicide Peace: On the Overtures of Peace". In: Fidler, D.P. & Welsh, J.M. (red.) *Empire and Community. Edmund Burke's Writings and Speeches on International Relations*. Oxford: Westview Press: 287-320.

Burke, E. (1796b/1906): "Second Letter on the Regicide Peace: On the Genius and Character of the French Revolution as it regards other Nations". In: *The Works of Edmund Burke*, vol. 6. London: Oxford University Press: 176-210.

Burke, E. (1797/1906): "Fourth Letter on the Regicide Peace: To the Earl of Fitzwilliam". In: *The Works of Edmund Burke*, vol. 6. London: Oxford University Press: 319-405.

Freeman, M. (1980): *Edmund Burke and the Critique of Political Radicalism*. Oxford: Basil Blackwell.

Gray, J. (2004): *Heresies. Against progress and other illusions*. London: Granta.

Hirschman, A. O. (1991): *The Rhetoric of Reaction*. London: Belknap Press.

Muller, J. Z. (1997): *Conservatism*. Princeton: Princeton University Press.

Neocleous, M. (2004): "The Monstrous Multitude: Edmund Burke's Political Teratology". *Contemporary Political Theory* 3: 70-88.

Nielsen, H. K. (2007): *Konsument eller samfundsborger? Kritiske essays*. Århus: Klim.